

Resursi u funkciji turizma – osnovna ekološko-pravna pitanja

Resources in the function of tourism business – basic questions

Vladan Joldžić, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Ana Batrićević, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Vera Batanjski, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

SAŽETAK

Ključne reči:
turizam,
resursi,
životna sredina,
pravni pristup,
održivi razvoj

Ovaj rad govori o složenosti problema i pitanjima pravne zaštite prirodnih i radom stvorenih vrednosti životne sredine – resursa (u funkciji turizma), iskazanoj kroz: 1. uočavanje i definisanje svega što spada pod dotični (grupni) objekt pravnog tretmana, 2. teškoće definisanja minimuma osnovnih elemenata poželjnog ponašanja prema njima, 3. složenost uspostavljanja režima zaštite koju im treba pružiti i 4. otvoreno pitanje na kojim je sve nivoima uputno da se zaštita ostvari: međunarodno-pravnom, državnom, te unutardržavnom iskazanom na regionalnom i lokalnom nivou. Kako bi se postavljeni zadaci ostvarili, neophodno je izabrati i državu koja je adekvatan primer, tj. ostvarive analize u cilju realizacije zadatka našeg istraživanja koje plasiramo kao deo rezultata Projekta 47011 kojim rukovodimo. Takođe, potrebno je i formirati adekvatan metodološki aparat prikupljanja činjenica, induktivnog analiziranja, potonje dedukcije, ali i, sasvim razumljivo, u svetlu primene ekološko-pravnih metoda, pre svega: formalno-normativnog, materijalno-normativnog, te normativno-hijerarhijskog.

ABSTRACT

Keywords:
Tourism,
Resources,
Environment,
Law and legislative
approach,
Sustainable
development

This paper treats complex problems and questions related to the protection of natural and artificially formed environmental values at the levels of law and legislatures, as well as of natural resources (in the context of tourism), expressed through: 1. Observing and defining what comprises the respective (group) subject of legal protection; 2. Difficulties in the procedure of defining the minimal basic elements of natural and artificially formed environmental values that require legislative protection; 3. The complexity of creating an appropriate regime of environmental protection and 4. The levels at which it is adequate to form such protection: level of International law, level of national legislation, or regional – inter-state level and local – community level. If we want to accomplish the set tasks, it is necessary to choose a sovereign state as an example, as well as our terrain of practical research. Of course, it is also necessary to form an adequate methodological apparatus, in terms of gathering the necessary facts, sorting, inductive and subsequent deductive analyses, but also, in the light of ecological-

legal methods, primarily the formal normative method, material normative method and normative hierarchical method. Results that we have obtained and presented are a part of our work on the Republic of Serbia State Project 47011.

TIMS Acta (2018) 12, 53-63

Uvod

Predmet istraživanja u ovom radu su resursi kao osnov, ne samo mogućnosti prisustva čoveka na nekom prostoru, ili prostorima, već i obavljanja raznovrsnih delatnosti, među njima i turizma. Pod resursima se podrazumevaju dve vrste: kako one od prirode date, tako i radom stvorene vrednosti. Obe su od životnog značaja i za uspostavljanje, te obavljanje posebnih privrednih delatnosti turizma. Kako ovo nije moguće bez društvene organizovanosti, jasno je da je uže određeni predmet našeg istraživanja upravo ono što tu organizovanost omogućava i održava. U slučaju našeg rada to je onaj deo prava i zakonodavstva koji je od direktnog ili indirektnog značaja za turizam, tačnije, za turizam u svetlu njegovih ekološki omeđenih resursa.

Samo precizno i uže određenje predmeta istraživanja odredilo je i cilj rada: postizanje adekvatne, što znači upotrebljive, slike ekološko-pravne stvarnosti, onih njenih elemenata koji su od direktnog ili pak indirektnog značaja za turizam, odnosno uticaja na isti. Ovo automatski znači postizanje saznanja: o stvarnom, ali i ukoliko je to u datim uslovima moguće, i o potrebnom te mogućem na ekološko-pravnom tretmanu resursa od značaja za turizam. Finalizacija određivanja cilja istraživanja je praktično prihvatanje utvrđene stvarnosti i sa njom povezanih mogućnosti, što znači i potonji početak na radu u turističkoj praksi, ali i zakonodavnom delovanju, sa zadatkom rada brojnih poslenika na punoj primeni, ali i potrebnim promenama (poboljšanjima) ekološko-pravnih osnova i okvira turizma u cilju njegovog efikasnijeg delovanja i razvoja.

Metod

Samo određenje predmeta i cilja istraživanja jasno upućuje na osnove i okvire za formiranje metodološkog aparata primerenog predmetu i cilju istraživanja. Neophodni su raznovrsni njegovi segmenti, posebni metodi, čijom praktičnom primenom možemo ne samo da ostvarimo prikupljanje potrebnih činjenica, već i njihovo klasifikovanje te sistematizovanje, kako bi potom pristupili izučavanju, te u finalu i stvaranju zaključaka koji

se odnose na predmet kojim se bavimo, naravno u svetlu postavljenih ciljeva. Ovo nas vodi ka korišćenju posebno izabranih metoda iz dva posebna metodološka skupa: seta metoda društvenih nauka uopšte, te metoda pravnih nauka.

Prihativši operacionu definiciju predmeta kao „ekološko-pravno omeđenih resursa u funkciji turizma“ jasno je da isti u sebi sadrži sve aspekte unutarpravnih i usvojenih normi međunarodno-pravno regulisanih odnosa nastalih i u vezi sa ekološki posmatranim te pravno tretiranim resursima, a kojih je veliki broj. To automatski vodi ka korišćenju niza logički formiranih metoda, korišćenih u sklopu šire posmatranih društvenih, tačnije humanističkih nauka, a tek potom i ka izdvojenom pristupu specijalizovanom setu samih pravnih nauka kao delu humanističkih nauka.

Svaka materija kojoj se pristupa na samom početku zahteva širok uvid u sam predmet, njegove sastavne elemente i celinu, a to podrazumeva neophodnost analitičkog pristupa. Ovakav metodološki pristup vodi u neizbežno korišćenje *induktivnog metoda*, kao istovremeno deskriptivnog i eksplikativnog, u posmatranju svih činjenica od značaja za predmet istraživanja. S druge strane, moguće je posmatrati stvarnost i razvoj „ekološko-pravno omeđenih resursa u funkciji turizma“ kao celinu i dovoditi je u vezu sa pojedinim elementima njegove strukture i drugim činjenicama. Ovo podrazumeva primenu *principa dedukcije*.

Kako bi predmet rada temeljno sagledali, bilo je neophodno da se orijentišemo i na dublje sagledavanje jednog broja njegovih gradivnih elemenata koje je moguće pravno-logički izdvojiti. Ovo znači primenu metode koja je istovremeno „analitička i induktivna, budući da polazi od konkretnih slučajeva. Tek samo izravno poznavanje procesa dopušta da se o njemu govori, pružajući naučno i stručno validne rezultate. Iz tog razloga smo ga i mi usvojili. Ovo nas, jasno, potom vodi ka primeni posebnih metoda pravnih nauka, tačnije jednom njegovom delu neophodnom i za izučavanje našeg predmeta.

Iako su pravno-ekološki odnosi, pa tako i u oblasti turizma, u svojoj ukupnosti određeni pravom kao dogmatskom tvorevinom, to ni u kom slučaju ne znači da pravo ne

podleže razvojnoj, odnosnoj dijalektičkoj logici. Promene izazvane kako inherentnim unutardržavnim razvojem prava, tako, još i više kada se ekološki orijentišemo, pod uticajem obaveza preuzetih ratifikovanjem jednog broja međunarodnih konvencija, jasan su dokaz razvojne prirode prava i zakonodavstava, i to kako normativno-razvojne, tako i normativno-praktične. Samo ovo saznanje obavezuje na razmatranje i primenu niza normativnih metoda: normativno-pravnog, logičko-normativnog, formalno-normativnog i materijalno-normativnog. Svaki od ovih metoda, upravo zbog svoje specifičnosti, primeren je predmetu razmišljanja: potrebi i mogućnostima izučavanja i razvoja celovite pravne zaštite ekološki posmatranih resursa u funkciji turizma, zaživljavanja poželjnih oblika pravnih, otuda i praktičnih, odnosa prema istim.

Oslanjajući se na *normativno-pravni metod*, polazimo od potrebe da se u mnoštvu normi koje dotiču predmet našeg izučavanja, istim sagleda njihova formalna strana: pravna snaga i međusobni hijerarhijski odnos.

Logičko-normativni metod se sastoji u primenjivanju odgovarajućih logičkih zakona na pravne norme kao pojedinačne logičke tvorevine, ali i na pravo kao sistem, pri čemu se utvrđuje njegova logička priroda i smisaona veza između postojećih delova, njihovo jedinstvo, potpunost i koherentnost. Kako ekološki odnosi, pa i ovi o kojima se govori u radu, dotiču vrednosti i odnose koji su osnovna materija više različitih segmenata prava i zakonodavstava, razumljivo je da danas u pravu ne postoji izgrađen celovit i sistematizovan pogled na ova pravna dobra i njihov juristički tretman. Upravo je to razlog korišćenja *logičko-normativnog metoda* i u slučaju izučavanja predmeta našeg rada i segmenata koji ga čine.

Formalno-normativni metod potreban je radi utvrđivanja pravne snage akata kojima se stvaraju norme koje uređuju elemente ekološkog odnosa, pa i kada se govori o odnosima u pogledu ekološki određenih vrednosti kao osnova turizma. Tačnije rečeno, da li su to: 1) međunarodni, ili 2) originarni tekstovi pozitivnog zakonodavstva država, te, u ovom drugom slučaju, da li se radi o zakonskim ili podzakonskim tekstovima.

Kada je reč o složenoj državi, a setimo se da smo nasledili niz takvih tvorevina: DFJ, FNRJ, SFRJ, SRJ, te državne zajednice, na kom su nivou doneti: 1) na nivou konstitutivnih članica, ili 2) samom centralnom nivou konkretno posmatrane složene države, te 3) kakva je snaga samih tih normi? 4) takođe, i kakva je njihova

međusobna hijerarhija, kako na svakom od ovih nivoa, tako i uopšte? Dobivši odgovor na ova pitanja, stičemo osnovu za primenu materijalno-normativnog metoda.

Osnovni zadatak *materijalno-normativnog metoda* jeste sređivanje pravnih normi obzirom na njihovu sadržinu. Prema rečima Lukića (1974:141), stvaranje pravnog sistema podrazumeva da se „... sve norme koje regulišu istu vrstu pravnih odnosa, sistematski skupljaju u jednu skupinu, pa se od ove skupine, po određenom redu, koji zavisi od sadržine, sređuju u jednu celinu“. Ista nam omogućuje preglednost normi i utvrđivanje njihovih međusobnih veza, odnosno lakšu i efikasniju primenu. Ovo je upravo moguće stvaranjem slike realno postojećeg u pravu.

Razmatranje osnovnih ekološko-pravnih pitanja od značaja za resurse u funkciji turizma

Nagli privredno-industrijski razvoj sve više čini vidljivom zavisnost čoveka od svih kategorije resursa. Ova zavisnost iskazuje se višestranom kroz: 1) korisnost, i 2) isplativost resursa, ali sve je očiglednije i 3) stabilnost, ili nestabilnost ekosistema, kao i međuodnosa njegovih ključnih elemenata (Drake, 1968), npr: kvalitet vazduha, njegovu čistoću, srednju godišnju temperaturu, kao i čistoću ili zagađenost voda, ali i zemljišta, pri čemu se sve više iskazuju elementi od globalnog značaja (Cohen & Higham, 2012), a da pri tom isti uopšte ne gube na svom lokalnom uticaju.

Ukoliko posmatramo vazduh kao resurs, naročito ako ga posmatramo u svetlu balneologije i turizmologije, tada je sve jasnije da pored pomenutih opštih parametara njegovog kvaliteta, moraju da se prate i: 1) vlažnost, 2) jonizacija, 3) ozonizacija, 4) prisustvo joda u vazduhu, 5) pravci i brzine strujanja, uključujući i 6) mirise, kao i čitav niz drugih parametara koje poseduje i iskazuje na nekom području. Otuda je razumljiv napor nauke, s jedne, i suverenih država s druge strane, uz sve veće prisustvo jedinica lokalne samouprave u ovim delanjima, da iznađu što je moguće optimalniji modus odnosa čoveka i sveukupnog ekos-a (lat. ekos, od starogrčke reči oikos – kuća, stanište) (Webster, 1973), a da privredne delatnosti, uključujući i turizam ne trpe posledice (Hunter & Green, 1995). Ova se zalaganja već decenijama odvijaju fazno i na dva nivoa: na nivou međunarodne zajednice i na unutardržavnom nivou. Takođe, unutar brojnih država, pa tako i kod nas, i na nižem nivou – nivou jedinica lokalne samouprave – što je u skladu sa opšte postavljenim elementima definisanim, pre svega, u okviru osnovnih

zakona namenjenih zaštiti životne sredine, kakav je i domaći *Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik RS, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009 i 43/2011)*, ali i zakona koji se bave uže određenim područjem zaštite isključivo ekološki značajnih elemenata stvorenih od strane prirode, tj. njenih: bioloških, geoloških i predeonih vrednosti, kako to čini i *Zakon o zaštiti prirode (Službeni glasnik RS, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010)*. Ovome procesu izgradnje prava (kao teorijske discipline), ali i zakonodavstva (praktičnih disciplina), neophodan a kvalitetan doprinos pružaju prirodne nauke, ulazeći u suštinu međudnosa elemenata ekos-a, te razvijajući znanja o potrebnom ponašanju čoveka, njegovim oblicima i njegovim granicama. Ali, ne samo one. Naime, da bi humana zajednica opstajala, potrebno je konstantno sagledavanje pojave i razvoja raznovrsnih potreba, njihovog značaja te međusobnih odnosa, što uistinu znači formiranje i razvoj sve složenijih ekonomskih znanja i praktičnih dostignuća. To opet znači da je logično i neophodno da se na nivou *društvo – država* stvore i sistematizuju regule koje će jasno precizirati, tačnije rečeno regulisati ova ponašanja pravnih i fizičkih lica od značaja za materiju kojom se bavimo i u ovom radu. I, to takvih pravila koja neće, kratkoročno gledano, biti čisto ekonomski isplativa pojedincu, ili čak i većim skupinama, ali ne i društvu kao celini. Otuda je zadatak pravnih nauka da, u saradnji sa nizom humanih i prirodnih nauka, čine neprestane napore u sve kvalitetnijem osmišljavanju logike i normi koje regulišu ovu složenu materiju, ali na takav način da se formiraju i primenjuju pravila od kontinualne koristi društvu kao celini. Da bi rad poslenika nauka i struka na ovom polju dao rezultate, mora biti razrešeno nekoliko ključnih pitanja.

Ključna pitanja ekološko-pravne zaštite resursa kao osnove turizma

Ulazeći u materiju ekološko-pravne zaštite resursa i kao osnove turizma, jasno je da je prvi zadatak da, pre svega, valjano postavimo pitanja povezana sa ovom problematikom. Od kvaliteta njihovog formulisanja zavisi i valjanost naših odgovora. Smatramo da jedan broj mogućih pitanja ima prvenstvo: 1) Pre svega, šta se podrazumeva pod prirodnim vrednostima koje će biti pravno tretirane? 2) Kakav im režim zaštite treba pružiti? 3) Mogu li se u tom cilju definisati osnovni elementi željenog ponašanja prema njima? 4) Takođe, i na kojim je nivoima uputno da se ostvari protekcija? 5) Što znači zahtev da se odgovori i na još jedno pitanje: Šta sve to zaista valja činiti? Sve ovo opet znači da postoje dve faze

u korišćenju i zaštiti resursa, pa i kada ih posmatramo kao pravnici: a) preventivna i b) sanaciona.

Kao što je već istaknuto, osnovni doprinos definisanju prirodnih vrednosti, posebno onih koje možemo da smatramo resursima obaju kategorija (obnovljivim i neobnovljivim) pružile su prirodne nauke poput geologije, hidrogeologije, fizike, hemije, ali i medicinske nauke, šumarstvo i metereološka struka – svi njeni oblici. Otuda su pravnici njihova saznanja usvajali gotovo istom brzinom kojom su se u javnosti iskazivala poslednjih decenija, da bi ih svojim naporima pretočili u legislaturu država ali i međunarodne zajednice. Formirane su grupe raznovrsnih pravila, gotovo iskazanih poput definicija iz oblasti prirodnih nauka, pa ih tako i treba posmatrati – kao legislativne definicije. Samom logikom svog formiranja ove su definicije, ako izuzmemo manje leksičke razlike, u savremenom pravu unutar brojnih država gotovo potpuno ujednačene, tako da je sada već moguće posmatrati ih i kroz kvalitetno urađenu sistematiku (Joldžić, 2011).

Prirodnim vrednostima životne sredine se u skladu sa odredbama od člana 22. do člana 28. *Zakona o zaštiti životne sredine* smatraju: prirodna bogatstva (npr. rudno blago), zemljište, vode, šume, vazduh i biljni i životinjski svet. Definisanje osnovnih elemenata ekološki poželjnog ponašanja, pre svega, ostvaruje zakonodavac. Kod nas, kao i u svetu, čini to formirajući, kao što smo to već naglasili, zakone o zaštiti životne sredine, ali često i zakone o zaštiti prirode (ili pak samo njih kao osnovne ekološke zakone). Republika Srbija je, pre sada važećeg zakona, ovakve zakone razvijala, donosila i novelirala više puta, a prethodnik Republike Srbije, SFR Jugoslavija, je dugo radila (od 1993. do sredine 1998. godine) na formiranju *Zakona o osnovama zaštite životne sredine (Službeni list SR Jugoslavije, br. 24/1998)*. No, kako prirodu čini složen skup međusobno zaista raznovrsnih vrednosti, za mnoge od njih iskazala se potreba za formiranjem specifične regulative – tzv. *lex spetialis*-a. Primeri za ovo su: *Zakon o rudarstvu* (usvajan, ali i noveliran više puta 1983, 1995. i 2011. godine (*Službeni glasnik SR Srbije, br. 9/1983, Službeni glasnik RS, br. 44/1995, Službeni glasnik RS, br. 88/2011*)), *Zakon o vodama* donet 1991., a zamenjen novim 2010. godine (*Službeni glasnik SR Srbije, br. 46/1991, Službeni glasnik RS, br. 30/2010*), nekadašnji *Zakon o zaštiti bilja od bolesti i štetočina (Službeni glasnik SR Srbije, br. 14/1984 i 6/1989)*, te *Zakon o zaštiti bilja (Službeni list SRJ, br. 24/1998 i 26/1998 i Službeni glasnik RS, br. 101/2005)* i aktuelni *Zakon o zdravlju bilja (Službeni glasnik RS, br. 41/2009)*, dugo godina važeći *Zakon o korišćenju poljoprivrednog*

zemljišta (*Službeni glasnik SR Srbije*, br. 25/1973), te aktuelni *Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službeni glasnik RS*, br. 62/2006, 65/2008 i 41/2009) i drugi.

Tek svojom ukupnošću ovi zakoni i njihovi podzakonski blanketi čine zaista mogućom kvalitetnu zaštitu prirodnih vrednosti. Pritom, moramo da budemo svesni njihove brojnosti. Višedecenijskim radom broj ovih zakona se neprekidno povećava, tako da smo od Savezne Republike Jugoslavije i njenih dveju republika nasledili po osnovu člana 64. *Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora (Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 1/2003) njih više desetina (blizu 150), da bi se oni i dalje povećavali od prerastanja Republike Srbije iz federalne jedinice u suverenu državu (Joldžić, 2008). Stoga je neophodno da razvijamo i, posebno ovoj materiji, namenjene specijalističke pravne studije. U okviru istih, posmatrajući ekološko-pravnu materiju iz ugla turizmologije, potrebno je da usavršavamo izučavanje problema kvalitetne zaštite resursnih elemenata neophodnih za razvoj turizma: kako onih datih od prirode (obnovljivih i neobnovljivih), tako i radom stvorenih a primenljivih za turizam, njegovo poslovanje i razvoj.

Treći zadatak u obezbeđivanju pravne zaštite prirodnih vrednosti koje čine ekos, jeste formiranje za to potrebnih tzv. režima zaštite. Prvi korak u tom pravcu jeste uspostavljanje kategorija zaštićenih prirodnih dobara. Većina suverenih država učinila je to u skladu sa jednim nizom međunarodnih konvencija koje prave distinkciju između ovih vrednosti. Među njima posebno mesto zauzimaju:

Preporuka o zaštiti lepota pejzaža i predela (Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites (1962), UNESCO 12 C /40), Evropska konvencija o zaštiti arheološkog nasleđa revidirana 1992. a od strane Republike Srbije ratifikovana 2009. godine (*Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti arheoloških nalazišta, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br.42/2009), *Međunarodna povelja o konzervaciji i restauraciji spomenika i mesta (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites The Venice Charter, adopted on III International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments in Venice, 1964)), Konvencija i Preporuka o zaštiti na nacionalnom planu kulturnog i prirodnog blaga (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted on General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting, Paris from 17*

October to 21 November 1972), i *Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine (Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 56/1974) (Joldžić, 2008).

Polazeći od njih, Srbija je 1991. godine, u tada formulisanom članu 41. *Zakona o zaštiti životne sredine*, uspostavila kategorije: 1. nacionalnih parkova; 2. parkova prirode; 3. predela izuzetnih odlika; 4. rezervata prirode; 5. spomenika prirode; i 6. prirodnih retkosti, pružajući im posebnu i pojačanu protekciju u odnosu na takođe zaštićene vode, vazduh, zemljište, šume i rudno blago. Isti pristup iskazuje i sada važeći *Zakon o zaštiti prirode (Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010). Pri tome, zakonodavac jasno kaže da je zabranjeno uništiti prirodno dobro ili oštetiti njegova svojstva, a ako se ipak resursima nanese šteta da je dužnost počinilca štete da sve vrati u pređašnje stanje. Uspostavljajući i gradirajući režim zaštite *Zakon o zaštiti prirode* Republike Srbije na više mesta jasno kaže kako u zaštićenim prirodnim dobrima nisu dozvoljene radnje kojima se ugrožava izvornost biljnog ili životinjskog sveta, hidrografske, geomorfološke, geološke, kulturne i pejsažne vrednosti, osim radnji kojima se održava prirodna ravnoteža i ostvaruju funkcije prirodnih dobara, saglasno utvrđenom režimu zaštite i njegovim značajem. Polazeći od aktuelnog zakonodavstva Srbije, njenih zakona i podzakonskih tekstova, na zaštićenim prirodnim dobrima, time i resursima koji ih čine, mogu se ustanoviti režimi zaštite I, II i III stepena.

U okviru I stepena utvrđuju se zabrane korišćenja prirodnih bogatstava i isključuju se svi drugi oblici korišćenja prostora i aktivnosti, osim u svrhe naučnih istraživanja i kontrolisanih edukacija.

U II stepenu zaštite utvrđuje se ograničeno i strogo kontrolisano korišćenje prirodnih bogatstava, dok se aktivnosti u prostoru mogu vršiti u meri koja omogućava unapređenje stanja i prezentaciju prirodnog dobra bez posledica po njegove primarne vrednosti. Ovaj stepen zaštite već omogućava postojanje najosnovnijih turističkih objekata neophodnih za najkraći oblik boravka, meren satima, a izgrađenih uz neophodne dozvole, kao i snažnije odvijanje turizma nego unutar površina objekata pod I stepenom zaštite, kod kojih je moguć samo prolazak turista, ali ne i podizanje objekata za njihov duži boravak.

U III stepenu zaštite utvrđuje se selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih bogatstava i kontrolisane intervencije i aktivnosti u prostoru, ukoliko: a) su ove intervencije

usklađene sa funkcijama zaštićenog prirodnog dobra (što uvek znači konkretno posmatranog, dakle i moguće međusobno praktički različitog), ili b) su vezane za nasleđene tradicionalne oblike obavljanja privrednih delatnosti i stanovanja, uključujući u ove delatnosti i kompletne turističke izgradnje (npr. u svrhu ruralnog turizma). Slične norme formulisale su i druge držve koje su donele zakone namenjene zaštititi prirode.

Četvrti zadatak je uspostavljanje jasnog međudnosa legalne zaštite elemenata ekos-a putem državnog i međunarodnog prava. Kako bi ovaj odnos zaista bio ostvaren, mora neprekidno da se radi na razvoju međunarodno-pravne zaštite svih elemenata ekos-a koji su podložni čovekovom transgraničnom uticaju, i isto tako na inkorporiranju principa ove zaštite u nacionalna zakonodavstva. Ali, inkorporiranju koje uvažava principe suverenosti država, u skladu sa odredbama *Bečke konvencije o ugovornom pravu* (Uredba o ratifikaciji Bečke konvencije o ugovornom pravu, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 30/1972), upravo na način na koji, prethodno ovom dokumentu, definiše Kelsen (1952) u svojoj knjizi *Principles of Inetrnational Law*. Drugim rečima, države međusobno sarađuju na izgradnji normi koje bi na međunarodnom nivou trebale da pruže zaštitu dobrima žive i nežive prirode. Kako bi one zaživele, potrebno je da ih ugrade u svoja pozitivna zakonodavstva. Tek ovim korakom suverena država uspostavlja hijerarhijski odnos između normi tzv. legislativnih konvencija i svog unutrašnjeg zakonodavstva. Ovaj princip poštuje i pravo naše sadašnje države, a ugrađen je i u Ustav (*Službeni glasnik RS*, br. 83/2006). Otuda, kada govorimo o nivoima zaštite prirodnih dobara, jasno je da postoje: a) međunarodno-pravni, formiran kroz tzv. međunarodno pravo životne sredine, i b) unutarnje-pravni.

Za našu državu su oba od izuzetnog značaja, budući da dobra kao što su vode i vazduh ne poznaju državne granice. Stoga je u pozitivno-pravnu zaštitu prirodnih dobara unutar Republike Srbije do sada ugrađen veliki broj normi iz konvencija međunarodnog prava (Joldžić, 2010.), njih više od 80 ratifikovanih, koje direktno ili indirektno, svojim pravnim bićem pružaju zaštitu prirodnim dobrima kako kao ekološkim, tako i kao turističko-resursnim vrednostima. Potrebno je naglasiti da će ubuduće njihov broj biti još veći. S obzirom na brojnost i složenost ovih pravnih konstrukcija, kao i u pojedinima od njih jasno iskazanim obavezama da ih, a na bazi njihove razrade unutar svojih zakona, kategorije *lex spetialis*, sprovodi centralna vlast države ratifikatora, očigledno je da je

postojala obaveza nekadašnje Savezne države da to učini nizom posebnih zakona i njihovih pratećih tekstova. Ova obaveza je bila ispunjavana, te deo ovih, nasleđenih tekstova i sada važi. Iako poseduju određene kvalitete, zbog svog usko specijalističkog pristupa materiji nisu dovoljan pravni garant ekološkom očuvanju i razvoju prirodnih dobara, pa tako i onih od značaja za turizam. Iz tog razloga je još SRJ težila njihovom pravno-logički jasnom i prihvatljivom tretmanu u okviru jedinstvenog zakonskog teksta, *Zakona o osnovama zaštite životne sredine*, sa zadatkom da isti obradi i za celu zemlju uspostavi osnove zaštite životne sredine, a naročito: mere prevencije, mere planiranja i procene uticaja na životnu sredinu, jedinstvene norme i normative, limite ograničenja i kontrole u zaštiti, sanacione mere, razvojne mere, kao i instrumente zaštite životne sredine, i to pre svega: ekonomske, instrumente informacionog sistema, monitoringa i katastra zagađivača. Svi ovi elementi su ugrađeni u strukturu i sada važećeg teksta *Zakona o zaštiti životne sredine* Republike Srbije njegovim značajnim noveliranjem iz 2009. godine (*Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS*, br. 36/2009).

Neophodnost valjanog pristupa institucionalnom organizovanju aparata namenjenog ekološki ispravnom korišćenju i zaštiti resursa i kao osnova turizma

Sledeće na šta treba ukazati u naporu razmatranja ekološko-pravne zaštite prirodnih resursa i u cilju razvoja turizma, jeste neophodnost valjanog pristupa institucionalnog organizovanja aparata koji bi sprovodio ovu zaštitu. Jasno, dajući mu pri tom određena ovlašćenja, ali i mogućnost primene kazneno-pravnih garanata za poštovanje regula koje definišu poželjan odnos prema dobrima prirode. Ove mogućnosti zakonaodavac je uspostavio na nekoliko mesta.

Na samom početku *Zakona o zaštiti životne sredine*, „Članom 1. – Predmet zakona“ uspostavlja se integralni sistem zaštite životne sredine i obaveza uravnoteženog odnosa prema svim njegovim elementima, što znači i onim koji čine materijalnu osnovu formiranja predmeta našeg istraživanja. „Član 2. – Sistem zaštite životne sredine“ generalno uspostavlja: mere, uslove i instrumente zaštite. Potom, zakonodavac je decidno uspostavio obaveze i mogućnosti praktične zaštite ekoloških resursa „Članom 14. – Kontrola korišćenja i zaštita“, jasno propisujući da kontrolu korišćenja i zaštitu prirodnih resursa obezbeđuju organi uprave na

svim nivoima, uključujući i organe lokalne samouprave, koji to čine, pre svega „primenom standarda, normativa i propisa o korišćenju i zaštiti prirodnih resursa i dobara“, kao i „integrisanim sprečavanjem i kontrolom zagađivanja životne sredine“, a takođe i „vođenjem katastra korišćenja prirodnih bogatstava i dobara“, uz organizovani monitoring korišćenja „prirodnih resursa i dobara, stanja životne sredine prikupljanjem, objedinjavanjem i analizom podataka i kvantifikovanjem trendova“. Kako bi sve ovo bilo ostvarivo, formiran je „Deo II Zakona – Upravljanje prirodnim vrednostima (čl. 11.- 32.)“, u okviru kojeg se rešavaju i pitanja mogućih negativnih delovanja (čl. 29.- 32.), zatim „Deo III – Mere i uslovi zaštite životne sredine (čl. 33.- 68.)“, kojim su regulisana i pitanja vezana za moguće udese, kao i same zaštite životne sredine. Time je zakonodavac pružio istovremeno materijalne i formalno-pravne osnove za uspostavljanje odgovornosti zagađivača, uključujući i kazneno-pravnu, koju potom posebno reguliše „Delom IX - Kaznene odredbe“.

Kako bi sama priroda bila zaštićena, odnosno svi njeni resursi, kada posmatramo prostor Srbije od krucijalnog je značaja *Zakon o zaštiti prirode* koji najvećim delom svog teksta vrši „usklađivanje ljudskih aktivnosti, ekonomskih i društvenih razvojnih planova, programa, osnova i projekata sa održivim korišćenjem obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa i dugoročnim očuvanjem prirodnih ekosistema i prirodne ravnoteže (čl. 2., str. 2.)“, kao i „blagovremeno sprečavanje ljudskih aktivnosti i delatnosti koje mogu dovesti do trajnog osiromašenja biološke, geološke i predeone raznovrsnosti, kao i poremećaja sa negativnim posledicama u prirodi (čl. 2., str. 4.)“, što znači da reguliše poželjan odnos prema resursima, uključujući i one od značaja za turizam, kao i one na koje turizam može delovati. Dotični zakon uspostavio je brojne norme namenjene zaštiti prirode (čl. 7.- 26.), reguliše odnos prema zaštićenim prirodnim dobrima i područjima (čl. 27.- 40.), postupak uspostavljanja tzv. prethodne kao i trajne zaštite, a takođe i uslove i pravila korišćenja zaštićenih područja (čl. 51.- 70.) te očuvanja i zaštite divljih vrsta (čl. 71.- 96.), što je od generalnog značaja ne samo za njihovu zaštitu, već i odnos prema tzv. lovnom turizmu. Ovome treba dodati aktuelni *Zakon o divljači i lovstvu* (*Službeni glasnik RS*, br. 18/2010) kojim se detaljnije razrađuju pravila odnosa prema lovnim resursima kao prirodnom, ekološkom, a ekonomskom dobru (čl. 2.), pri čemu se uspostavlja i posebna zaštita divljači (čl. 20.), uključujući i niz zabrana (članom 22.) upravo u cilju očuvanja ovih resursa. Takođe

se precizno reguliše odnos prema lovnim područjima i samim lovištima (čl. 31.- 37.), potom i niz pitanja od značaja za lovstvo kao privrednu delatnost (38.- 58.), pa i sam lov (čl. 59., 60., 63., 66., 67., 68., 69., 76.).

Kada razmatramo pravna pitanja od značaja za adekvatan odnos prema obnovljivim i neobnovljivim resursima prirode koja su od značaja za turizam, istaknutu ulogu ima i *Zakon o planiranju i izgradnji* (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2009, 81/2009, 64/2010, 24/2011, 121/2012, 42/2013, 50/2013, 98/2013, 132/2014 i 145/2014), koji nizom svojih normi pruža zaštitu prirodnim resursima, počevši od člana 18., kojim uređuje problem formiranja šematskog odnosa prema resursima, samim tim što propisuje šta obavezno mora da sadrži tzv. „Regionalni prostorni plan“, regulišući potom pravila provere predloženih rešenja (članom 49., kojim se reguliše stručna kontrola planskih dokumenata.), uspostavljujući zatim detaljna pravila: izrade tzv. *studija opravdanosti* (čl. 114. - 116.), rada na tzv. *generalnom projektu* (čl. 117.), zatim idejnom projektu (čl. 118.), *projektu za građevinsku dozvolu* (čl. 118a), *projektu za izvođenje* (čl. 123.) i *projektu izvedenog objekta* (čl. 124.).

Potom, na bazi svega ovoga, svojevrsnim *lex specialis*-om, *Zakonom o turizmu* (*Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 99/2011 i 93/2012), koji bliže reguliše njihov rad, nadležni organi, poštujući pravilo održivog korišćenja turističkih prostora (član. 4.), donose *planska dokumenta* (čl. 5.), te sprovode sve gore navedeno u tekstu. Tako, i kada se radi o nautičkoj (čl. 80. – 87.) ili lovnoturističkoj delatnosti (čl. 88. - 93.), a posebno o uslugama u turizmu (čl. 94.- 102.). Pri tome, svaka od ovih uže određenih turističkih delatnosti ne samo da mora biti u skladu sa posmatranim zakonom, već istovremeno ne sme da se sukobljava sa normama prethodno analiziranih zakona. Jedino na takav način biće zaštićeni resursi od ekološkog, a istovremeno ekonomsko- turističkog značaja.

Budući da predstavljaju najkompleksnija zaštićena područja koja obiluju atraktivnim turističkim resursima, nacionalni parkovi zavređuju posebnu pažnju eksperata iz oblasti ekološkog prava. Uprkos značaju nacionalnih parkova kako za očuvanje biodiverziteta, tako i za razvoj turizma kao privredne grane, u našoj zemlji još uvek nisu adekvatno regulisani ciljevi, površina, granice i režimi zaštite, upravljanje i održivo korišćenje, pravila ponašanja, finansiranje, uloga i učešće vlasnika, korisnika i druge javnosti u funkcionisanju nacionalnih parkova, te se u toj oblasti očekuju značajne legislativne reforme. Planirano je da za svaki od pet nacionalnih parkova Srbije („Fruška gora“, „Đerdap“, „Tara“, „Kopaonik“ i

„Šar planina“) bude usvojen poseban zakon koji će na bolji način regulisati najznačajnija pitanja u vezi sa zaštitom i održivim korišćenjem tih prirodnih dobara. Naime, stupanjem na snagu *Zakona o zaštiti prirode* (Službeni glasnik RS, br. 36/09, 36/09, 88/10 i 91/10) stavljan je van snage ranije važeći *Zakon o nacionalnim parkovima* (Službeni glasnik RS, br. 39/93, 44/93, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005), izuzev odredaba čl. 6. i 7. i opisa područja nacionalnih parkova. Nakon toga, donet je *Nacrt zakona o nacionalnim parkovima*, pre svega iz potrebe za preciznijim određivanjem granica i režima zaštite nacionalnih parkova, razvoja nacionalnih parkova i upravljanja njima, pravila ponašanja, politike održivog razvoja, finansiranja, kao i uloge i učešća stanovništva i javnosti u funkcionisanju nacionalnih parkova (član 1. nacrta Zakona o nacionalnim parkovima).

Kao osnovni ciljevi, u članu 2. *Nacrta* navode se: 1) očuvanje i unapređenje vrednosti biodiverziteta, geodiverziteta, kao i kulturno-istorijskih vrednosti; 2) očuvanje i unapređenje ekološki značajnih područja i raznovrsnost predela; 3) očuvanje i unapređenje objekata geonasleđa; 4) očuvanje i unapređenje staništa, tipova staništa i populacije divlje flore i faune; 5) očuvanje kulturno-istorijskih nasleđa; 6) očuvanje tradicionalnog načina života; što bi 7) omogućilo i olakšalo očuvanje i unapređenje adekvatnog kvaliteta života ljudi u nacionalnom parku kroz razvoj društvene, kulturne i ekonomske aktivnosti; 8) omogućavanje posetiocima impresivnog doživljaja prirode, kao i da Nacionalni park služi potrebama obrazovanja i istraživanja, i 9) očuvanju prirodnih procesa i ravnoteže između prirodnih procesa i ljudske aktivnosti, odnosno održivi razvoj nacionalnog parka. Usvajanjem posebnih zakona za svaki od nacionalnih parkova omogućio bi se efikasniji razvoj tih područja i bolja zaštita prirodnih resursa, biljnih i životinjskih vrsta. Zaštita svakog nacionalnog parka bila bi usklađena sa njihovim specifičnostima kao i potrebama ekonomskog razvoja lokalnih samouprava i stanovništva, na čijim se teritorijama nalazi svaki od njih. Zajedničko za sve zakone je to što će nacionalnim parkovima i dalje upravljati javna preduzeća, a iste su i sankcije – prekršajne kazne propisane za kršenje njihovih odredbi.

Neophodnost usklađivanja sa pravnim tekovinama Evropske unije u oblasti održivog turizma

Za regulisanje zaštite životne sredine kao i održivog turizma u zemljama članicama Evropske Unije, poseban značaj imaju njene pravne tekovine ili *acquis*

communautaire. Kao rastući skup pravila koja obavezuju sve članice Evropske unije, *acquis communautaire* uključuje najznačajnije pravne i političke principe evropskih integracija, pravna dostignuća Evropske unije kao nesporne uslove o kojima se ne može pregovarati. Usvajanje i implementacija ovih pravila je *conditio sine qua non* za članstvo u Evropskoj uniji, pa je stoga njihovo poznavanje od suštinskog značaja i za našu zemlju. Za oblast održivog turizma podjednako su relevantne kako odredbe komunitarnog prava posvećene zaštiti životne sredine, tako i one kojima je regulisana oblast turizma. Ekološko komunitarno pravo sadržano je i u primarnim i u sekundarnim izvorima prava. Tako se kao izvori ekološkog prava mogu nabrojati: „1) ugovori koji predstavljaju primarne izvore prava, 2) uredbе, direktive, odluke i preporuke kao sekundarni izvori prava, 3) međunarodni ugovori kojima je Evropska unija pristupila, 4) presude i načela Evropskog suda pravde i 5) meko pravo (soft law)“ (Čavoški, 2007:24).

Ugovorom o osnivanju Evropske zajednice utvrđeni su „ciljevi, nadležnosti organa, kao i postupak donošenja propisa u ovoj oblasti, i to pre svega zato što se njime utvrđuju osnovna ekološka načela od kojih zavisi i funkcionisanje niza drugih oblasti“ (Čavoški, 2007:24), što se, naravno, odražava i na oblast turizma, a posebno ekološkog turizma. *Lisabonski sporazum*, poznat i kao sporazum o funkcionisanju Evropske unije, (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (2007) OJ C306/01) koji je na snazi od 2009. godine, postavlja osnovne principe zaštite životne sredine (čl. 191-194) (Client Earth, 2010; Vedder, 2008), ali i razvoja turizma (član 195.).

U članu 191. nabrojani su ciljevi Unije u ekološkoj politici, uključujući: očuvanje, zaštitu i poboljšanje kvaliteta životne sredine, zaštitu zdravlja ljudi, mudro i racionalno korišćenje prirodnih resursa i promovisanje na međunarodnom nivou mera usmerenih na rešavanje svetskih ekoloških problema, a naročito klimatskih promena. Unija mora nastojati da omogući visok nivo zaštite životne sredine, imajući pri tome u vidu različitosti koje postoje između njenih pojedinih regiona. Ekološka politika Unije mora počivati na principu prevencije, kao i na načelu da uvek treba delovati tako da se moguće zagađenje životne sredine speči na samom izvoru, te da zagađivač snosi troškove. U njenom kreiranju treba uvažavati raspoloživa naučna i tehnička saznanja, raznolikost između pojedinih regiona, moguće dobiti i gubitke od određenih aktivnosti, kao i uravnoteženi

ekonomski i socijalni razvoj i Unije kao celine, ali i njenih regija. Osnovna načela energetske politike Unije navedena su u članu 194. i obuhvataju solidarnost radi obezbeđenja funkcionisanja energetskog tržišta i sigurnosti u snabdevanju energijom, kao i promovisanje energetske efikasnosti kroz štednju i razvoj novih i obnovljivih izvora energije. Posebna odredba *Lisabonskog sporazuma* (član 195.) posvećena je turizmu, i njome je naglašeno nastojanje Unije da se pridruži aktivnostima država članica u sektoru turizma, pre svega kroz podsticanje povoljnog okruženja za razvoj preduzetništva u ovoj oblasti i promovisanje saradnje i razmene dobrih praksi između država članica.

Od brojnih sekundarnih izvora komunitarnog prava posvećenih regulisanju pitanja od značaja za održivi turizam u skladu sa principima ekološke politike Evropske unije, najznačajni je *Opšti akcioni program* Evropske unije u oblasti zaštite životne sredine do 2020. godine, usvojen u formi odluke (Decision No 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council, 20 November 2013, on a General Union Environment Action Programme to 2020 „Living well, within the limits of our planet“ (2013) OJ L 354/171). U članu 11. Akcionog programa istaknuto je da transformacija u pravcu inkluzivne zelene ekonomije zahteva koherentan pristup i integraciju oblasti zaštite životne sredine u razvojne politike drugih oblasti, kao što su energetika, saobraćaj, poljoprivreda, trgovina, industrija, obrazovanje, bezbednost, ali i turizam, i to ne samo u granicama EU nego i na globalnom nivou. Isto tako, član 46. se dotiče pitanja turizma, i to u kontekstu obezbeđenja pristupa vodi odgovarajućeg kvaliteta. U njemu je naglašeno da kvalitet voda za kupanje utiče i na zdravlje ljudi i na turizam kao privrednu granu, te da treba voditi računa o njegovom očuvanju.

Među izvorima koji nemaju obavezujuću pravnu snagu, ali sadrže značajne smernice za održivo upravljanje resursima, kao i za razvoj turizma u skladu sa principima održivog razvoja izdvajaju se: 1) *Strategija za održivu upotrebu prirodnih resursa* (Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions „Thematic Strategy on the sustainable use of natural resources“ (2005) COM 670), 2) *Agenda za održivi i konkurentni evropski turizam* (Communication from the Commission on Agenda for a sustainable and competitive European Tourism (2007) COM 621) i 3) *Novi okvir politike razvoja turizma u Evropi* (Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and

Social Committee and the Committee of the Regions – Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe (2010) COM 352). Nabrojani dokumenti navedeni su samo kao primeri, a broj pravnih tekovina Evropske unije posvećenih ovim oblastima, uključujući i meko pravo, raste iz dana u dan, te bi obuhvatanje svih onih koji se direktno ili indirektno dotiču pitanja održivog turizma prevazišao okvire jednog naučnog rada.

Zaključak

Kako je to ovo istraživanje pokazalo, zaštita ekološki značajnih resursa kao jednog od osnova turizma je veoma slojevita. Čak, i više nego što je to pokazano u ovom tekstu, unutar kojeg su izloženi samo neki od najznačajnijih elemenata ekološko-pravne zaštite prirodnih resursa, a posebno onih koji su od značaja za turizam kao privrednu granu, i to kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou. Ono što se u praksi najčešće previđa, pa tako i na domaćem prostoru, jeste neophodnost poštovanja generalnih pravila zaštite elemenata živog sveta i radom stvorenih vrednosti. Pravila koja su, uistinu, brojna, locirana su i na zakonskom i podzakonskom nivou. Reč je o setovima regula koje kao svoje opšte objekte tretmana izdvajaju: 1. šume, 2. biljni svet, 2. životinjski svet, a ne samo 3. lov i 4. ribolov, ali i one radom stvorene, među kojima naročito: 5. šume, 6. saobraćajne mreže, te 7. kulturna dobra, a takođe su od značaja i pravila koja regulišu odnos prema: 8. otpadu, ali i 9. problemima buke (Joldžić, 2014). Podsećamo da pri svakom pristupu organizovanju i sprovođenju turističkih delatnosti ove regule moraju biti ispoštovane, što, nažalost, sada veoma često nije slučaj. Moraju biti ispoštovane, jer su sva ova dobra istovremeno ekološki i ekonomski resursi od turističkog značaja. Smatramo da je za dalji opšti turistički razvoj Republike Srbije neophodna izrada *Auditing Study* u svakom konkretnom slučaju započinjanja ozbiljnijih turističkih delatnosti od uticaja na resurse. Osim toga, neophodno je i sprovođenje svih turističkih aktivnosti na način koji je usklađen sa osnovnim principima postavljenim u međunarodnim dokumentima, kako univerzalnog, tako i regionalnog polja primene, sa posebnim fokusom na pravne tekovine Evropske unije, kao uslova za opstanak na putu evropskih integracija i u sferi turizma i u domenu zaštite životne sredine, održivog razvoja i zelene ekonomije. Stoga, na to u ovom zaključku i pozivamo.

IZJAVA

Autori su svojim izjavama potvrdili nepostojanje bilo kakvog sukoba interesa.

LITERATURA

- Client Earth – Justice for the Planet (2010). *The impact of the Lisbon Treaty – an environmental perspective*. London: Client Earth. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://www.clientearth.org/reports/clientearth-briefing-lisbon-treaty-march-2010.pdf>
- Cohen, S., & James, H. (2012). Contradictions in climate concern: Performances of home and away. In Reddy & K. Wilkes (Eds.) (2012). *Tourism, climate change and sustainability*. London: Routledge.
- Communication from the Commission on Agenda for a sustainable and competitive European Tourism (2007) COM 621. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0621&from=EN>
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions „Thematic Strategy on the sustainable use of natural resources“ (2005) COM 670. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0670&from=EN>
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe (2010) COM 352. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352&from=EN>
- Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted on General Conference of the United Nations at its seventeenth session, Paris, 16 november 1972. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
- Čavoški, A. (2007). *Osnovi ekološkog prava Evropske unije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Javno preduzeće Službeni glasnik.
- Decision No 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council, 20 November 2013, on a General Union Environment Action Programme to 2020 „Living well, within the limits of our planet“ OJ L 354/171. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN>
- Drake, E. (Ed.) (1968). *Evolution and Environment: A Symposium Text Presented on the Occasion of the One Hundredth Anniversary of the Foundation of Peabody Museum of Natural History at Yale University*. New Haven: Yale University Press.
- Hunter, C., & Green, H. (1995). *Tourism and the Environment: A sustainable relationship?* London: Routledge.
- International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964), adopted on III International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments in Venice, 1964. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://www.icomos.org/en/component/content/article/179%E2%80%93articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157%E2%80%93the-venice-charter>
- Joldžić, V. (2008). *Ekološko pravo – Opšti i Poseban deo. Primer Srbije – države u tranziciji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Joldžić, V. (2010). *Ekološka politika. Od ideje do izgradnje međunarodnog ekološkog prava*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Joldžić, V. (2011). *Ekološko-pravna zaštita kao razvojno promenljiva. Teorijsko praktički pristup*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Joldžić, V. (2014). *Zaštita živog sveta i radom stvorenih vrednosti životne sredine – Teorijsko praktički pristup*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Kelsen, H. (1952). *Principles of International Law*. New York: Rinehart & Company.
- Lukić, R. (1974). *Metodologija prava*. Beograd: SANU
- Nacrt zakona o nacionalnim parkovima. Preuzet 30. marta 2015, sa http://www.eko.minpolj.gov.rs/dokumenti/I_Prirodni_resursi/2_Nacrti_propisa/2.1_Nacrti_Zakona/#wpfb-cat-17
- Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites (1962). UNESCO 12 C /40. Preuzeto 30. marta 2015, sa http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13067&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Webster, N. (1973). *The International Webster New Encyclopedic Dictionary of the English Language*. New York: Tabor house.
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (2007) OJ C306/01. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN>
- Uredba o ratifikaciji Bečke konvencije o ugovornom pravu. *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 30/1972.
- Ustav Republike Srbije. *Službeni glasnik RS*, br. 83/2006.
- Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora. *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 1/2003.
- Vedder, H. (2008). *The Treaty of Lisbon and European Environmental Policy, Social Science Research Network*. Preuzeto 30. marta 2015, sa <http://ssrn.com/abstract=1310190>
- Zakon o divljači i lovstvu. *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010.
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine. *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009.
- Zakon o korišćenju poljoprivrednog zemljišta. *Službeni glasnik SR Srbije*, br. 25/1973
- Zakon o osnovama zaštite životne sredine. *Službeni list SR Jugoslavije*, br. 24/1998.
- Zakon o planiranju i izgradnji. *Službeni glasnik RS*, br. 47/2003.
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu. *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006 i 41/2009.
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu. *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006. i 41/2009.
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti arheoloških nalazišta (revidirane). *Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br.42/2009.

Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti arheološkog nasleđa.
Službeni list SFRJ, br. 9/1990.

Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine. *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 8/1974.

Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima. *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011.

Zakon o rudarstvu. *Službeni glasnik SR Srbije*, br. 9/1983.

Zakon o rudarstvu. *Službeni glasnik RS*, br. 44/1995.

Zakon o turizmu. *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 99/2011 i 93/2012.

Zakon o vodama. *Službeni glasnik SR Srbije*, br. 46/1991.

Zakon o vodama. *Službeni glasnik RS*, br. 30/2010.

Zakon o zaštiti bilja od bolesti i štetočina. *Službeni glasnik SR Srbije*, br. 14/1984 i 6/1989

Zakon o zaštiti bilja. *Službeni list SRJ*, br. 24/1998 i 26/1998 i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005.

Zakon o zaštiti prirode. *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010.

Zakon o zaštiti životne sredine. *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009 i 43/2011.

Zakon o zdravlju bilja. *Službeni glasnik RS*, br. 41/2009.

Datum prijave: 23.11.2017.

Datum prihvatanja: 05.12.2017

Kontakt

Vladan Joldžić, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Gračanička 18
E-mail: vladanj@eunet.rs

Ana Batričević, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Gračanička 18
E-mail: a.batricevic@yahoo.com

Vera Batanjski, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Gračanička 18
E-mail: vera.batanjski@gmail.com